

До
Членовете на научното жури,
Определено със Заповед
№ РД-38-155/19.03.2021
на Ректора на СУ Св. Климент Охридски“

СТАНОВИЩЕ

по дисертационния труд на **Ирина Веселинова Богданова** – зад. докторант по
Гражданско и семейно право, катедра „Гражданскоправни науки“, ЮФ, СУ „Св. Кл.
Охридски“

на тема „Искът по чл. 59 ЗЗД“

представен за присъждане на образователната и научна степен „ДОКТОР“
в научна област: *3. Социални, стопански и правни науки*,
професионално направление: *3.6. Право*

от **ПРОФ. Д-Р ИВАН РУСЧЕВ**

научен ръководител на докторанта и член на научното жури

Уважаеми колеги, членове на научното жури,

На основание чл.9 от ЗРАСРБ, чл.30, ал. 3, чл.31 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, Решение на Катедрения съвет на Катедра „Гражданскоправни науки“, Решение на ФС на ЮФ и Заповед № РД-38-155/19.03.2021 на Ректора на СУ за утвърждаване на състава на научното жури, **във връзка с откритата процедура за защита на дисертационен труд**, представям на вниманието Ви становището си върху дисертационния труд на докторанта в задочна форма на обучение в Катедрата „Гражданскоправни науки“, ЮФ, СУ „Св. Кл. Охридски“ г-жа Ирина Богданова на тема: „*Искът по чл. 59 ЗЗД*“ за присъждане на научната и образователна степен „ДОКТОР“ по право в научна област: *3. Социални, стопански и правни науки*, професионално направление: *3.6. Право*.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТРУДА

Дисертационният труд „Искът по чл. 59 от ЗЗД“ е **първото самостоятелно и цялостно монографично изследване у нас** по проблемите на този иск. Трудът е насочен към решаване на значими научни и научно-приложни проблеми, като **предлага различен поглед към формирането и еволюцията на идеята за общ фактически състав на неоснователното обогатяване и неговата субсидиарност**. По оригинален начин са систематизирани водещите тези в класическата и съвременната българска и чужда доктрина с отчитане на по-новите разрешения в съдебната практика в удачно съчетание с оригинални авторови тези. Това изразява неговата новост и придава несъмнен приносен характер на труда.

Целият труд свидетелства за задълбочени познания на автора по изследваната тема, **висока научна осведоменост, свободно боравене с голям обем чуждестранна литература, знания относно най-съвременните тенденции**, касаещи проблематиката на дисертационния труд. Разработката, освен теоретична, има и практическа насоченост. Дисертационния труд отразява и съвременните постижения на науката и практиката, които са добре систематизирани и намират място в уводната част на труда. Прави добро впечатление и, че трудът цели, чрез изследване еволюцията на идеята за обща претенция за неоснователно обогатяване и формулирането на субсидиарната догма, в исторически и сравнителен план да предложи едно по-различно обяснение както на отделните елементи от фактическия състав на иска по чл. 59 ЗЗД, така и на последиците, до които пораждане на вземане по чл. 59 ЗЗД може да доведе - в материалноправно, както и в процесуалноправно отношение.

II. СТРУКТУРА НА ТРУДА

Дисертацията се състои от **общо 428 страници**, които включват съдържание, списък на използваните съкращения, увод, четири глави, заключение, както и библиография. В нея са направени и 1417 бележки под линия; библиографията наброява 220 заглавия, от които 89 на български език, и 131 на английски, немски език, френски и руски език.

Огромният обем специализирана литература, използвана при изготвянето на дисертационния труд, прави **много силно впечатление**. Възприетата от автора структура като е подходяща и дава възможност за пълноценно излагане на знанията, които авторът е придобил по темата.

III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА.

Структурата на дисертационния труд обхваща увод, четири глави и заключение, като **в увода** са изложени в синтезиран вид непосредствените задачи на изследването чрез очертаване на основните проблемни моменти. **В заключителната част**, без да бъдат преповтаряни най-важните изводи, до които достига авторът, те са обобщени. В структурно отношение, при изграждане на дисертационния труд, е избран **класическият модел от четири глави, които са вътрешно разделени на параграфи, а те – на смислови подразделения**, обособени и графично под формата на арабски точки и подточки. Умело са използвани **историческият и сравнително-правният подходи**, което е спомогнало за задълбочено изясняване на предизвикателствата, които претенцията по чл. 59 ЗЗД поставя пред доктрината и съдебната практика, а така и за достигането до **обосновани и разумни изводи и предложения de lege ferenda**.

В Глава Първа е проследено в детайли възникването и развитието на идеята за общ фактически състав на неоснователното обогатяване и на субсидиарната догма, като авторът търси отговор на **въпроса дали трябва и може правото на неоснователно обогатяване да бъде систематизирано посредством генерална клауза. Която не само да функционира като обяснение за отделните случаи на неоправдани имуществени размествания, но и като самостоятелен източник на задължения**. Изяснено е, че макар и една генерална клауза в материята на неоснователното обогатяване да има преимуществото да приюти всички възможни бъдещи случаи на неоправдани имуществени размествания, то винаги остава страхът, че **нормативното закрепване на общ иск за неоснователно обогатяване ще създаде възможност да бъдат заобиколени други нормативни правила и ще „абсорбира“ вече съществуващите специално създадени за определени случаи искове за неоснователно обогатяване**. Това твърдение бива доказано чрез обстойно проследяване в самостоятелни параграфи (§ 1-§ 4) на историята на формулиране на генерална клауза в

материята на неоснователно обогатяване – от римскоправните кондикции и actio de in rem verso през интерпретациите, които античните текстове получават в трудовете на глосаторите и коментаторите, каноническата доктрина, а по-късно и от естественоправниците към епохата на кодификациите в Европа, като включително е разискван въпросът за Versionsklage като общ иск за неоснователно обогатяване в епохата на usus modernus pandectarum.

Изключително добро впечатление прави броят на отчетени източници, както и анализът на различни изказани становища в романистичната литература, изследването на които е подчинено на хронологичен историзъм. На тази основа е направен и преход към следващите смислови цялости - § 5 и § 6, където са представени значението на теорията на Савини и приемането на Bürgerliches Gesetzbuch за утвърждаване на концепцията за единен фактически състав на неоснователното обогатяване в немския правен кръг, а така и развитието на actio de in rem verso като общ иск за неоснователно обогатяване във Франция и теорията на Потие, като в тези части убедително е използван **критично-аналитичния и историческия метод,** което придава допълнителна убедителност на достигнатите значими изводи.

В следващата структурна цялост е изяснено, че под влиянието на тези тенденции се формира и българското право на неоснователно обогатяване както в епохата непосредствено след Освобождението, така и в по-нови времена след приемането на сега действащия ЗЗД (§ 7). Въз основа на извода, че и у нас в опит да ограничи „опасно“ широкото приложно поле на възприетата с правилото на чл. 59, ал. 1. ЗЗД генерална клауза, нашият законодател (а и не само той) изрично я признава за „субсидиарна“, т.е. допуска приложимостта ѝ само „когато няма друг иск, с който обеднелият може да се защити“ (по арг. чл. 59, ал. 2 ЗЗД). Направен е логичен преход към последния в структурно отношение (§ 8), който се занимава с формулирането и обосноваването на субсидиарната догма. След въведение в проблема, което разчита на **представяне на изискването за липсата на друг иск и смисловите инверсии на думата „субсидиарен“ в правния дискурс (8.1.),** последователно е разгледано възникването и формулирането на субсидиарното правило във Франция и в страните, принадлежащи към романското правно семейство, както и в Германия и страните, принадлежащи към германското правно семейство.

Вместо заключение на тази глава, е направен извод, че ако към френския модел бъде приложена немската концепция за Leistung, последиците ще бъдат сходни, а единствено формулировката е различна. По причина, че в романския правен кръг субсидиарното правило се свежда до отрицателната формула „липса на друг иск“, докато в Германия акцентът е върху положителния факт на наличието на друг иск.

В Глава Втора задълбочено се изяснява самото понятие за субсидиарност, неговото съдържание, както и действието на изискването на чл. 59, ал. 2 ЗЗД. Във встъпителният ѝ параграф (§ 1) се предлага единно понятие за субсидиарност и неговото дефиниране. В тази част изложението е богато информативно. В §2 е представена еволюцията на правно-догматичните възгледи относно субсидиарността на общия иск за неоснователно обогатяване в различни национални юрисдикции, сред които като най-значими могат да бъдат определени тези за субсидиарността като преформулиране на правилото *lex specialis derogat legi generali* (2.2), а така и схващанията за „силната“ срещу „слаба“ субсидиарност (2.3), за „конкретната“ и абстрактна субсидиарност (2.4). Така представените обяснения за правната същност на субсидиарността в сравнителен план са използвани като преход към § 3, където се изяснява съдържание на субсидиарното правило на чл. 59, ал. 2 ЗЗД и измеренията на изискването за липса на друг иск – успели твърде малко да привлекат вниманието на българската цивилистика.

Последователно и с подчертана задълбоченост е отговорено на въпросите **относно значение на понятието „иск“ при формулиране на правилото на чл. 59, ал. 2 ЗЗД (3.1), относно това какъв трябва да бъде другият иск, за да се приложи субсидиарното правило, като включително естеството на другия иск по смисъла на чл. 59, ал. 2 ЗЗД е изяснено чрез теорията за конкуренция на претенции (3.2).** Това е дало повод на дисертанта в (3.3) да разкритикува като погрешна разпространената у нас и в сравнителната литература формула, според която субсидиарността е явление, което прави така шото общият иск за неоснователно обогатяване да е неприложим, ако същият резултат може да бъде постигнат посредством специална кондикционна претенция или чрез договорна, деликтна претенция, вещна, претенция от водене на чужда работа без натоварване.

Направен е изводът, **че невъзможността за съвместно възникване на общата претенция за неоснователно обогатяване и „друг иск“ по смисъла на чл. 59, ал. 2 ЗЗД е налице, когато конкретният факт удовлетворява изискванията за приложението на поне две конкуриращи правни норми или конкуриращи претенции.**

Този извод е дал основание на дисертанта да разгледа понятието за „друг иск“ в **тесен и в широк смисъл.** От тази позиция е мотивирано и заключението, **че изискването на чл. 59, ал. 2 ЗЗД ще доведе до дерогиране на иска за неоснователно обогатяване при наличие на специална обогатителна претенция за изравняване, която претенция „се упражнява пряко, а не субсидиарно“.**

След така изясненото понятие за „друг иск“ в контекста на субсидиарното правило на чл. 59, ал. 2 ЗЗД в следващата смислова цялост - (§ 4) са представени **нивата на действие на субсидиарността при наличие на друго средство за имуществено уравнение срещу обогатилото се лице.** Направените тук междинни изводи, които са много добре систематизирани, са използвани и като логичен преход към следващата смислова цялост (§ 5), в която се изследва **действие на субсидиарността на actio de in rem verso при наличие на друго средство за имуществено уравнение срещу лице, различно от обогатилите се.** Тук, в (5. 2) убедително е формулирана авторовата теза, според която **искът срещу лице, различно от обогатилите се съставлява друг иск по смисъла на чл. 59, ал. 2 ЗЗД.** Изложението в тази си част определено е със **силен приносен характер.** То е спечелило от систематичното възпроизвеждане на водещите съображенията в немската и френската доктрина, които налагат неотговорност на косвено обогатилото се лице и водят до изключване на actio de in rem verso, ако бъде установено, че на разположение на обеднилия се е друг иск, макар и срещу лице, различно от обогатилите се. Всички направени наблюдения са систематизирани в (5.2.3), където удачно са формулирани кратки изводи.

В следващата структурна цялост (§ 6) е представено и **второто ниво на действие на субсидиарността на actio de in rem verso в случаите, в които алтернативната претенция е била загубена или се е оказала неефективна.** Обект на изследване тук са както **хипотезите, в които „нормалният“ иск е загубен по отношение на обогатилото се лице, така и тези, в които „нормалният иск“ е съществувал по отношение на третото лице, през чийто патримониум „обогатяването“ е преминало към патримониума на обогатилото се лице, но по някаква причина се е оказал неефективен.**

Направено е предложение при предявен на иск по чл. 59 ЗЗД да се **извършва конкретна преценка дали неуспехът на обеднилото се лице да проведе успешно един гарантиран от правото друг иск, който се основава на всеки друг източник, различен от неоснователното обогатяване, се дължи на собствената небрежност, или не.** В тази връзка и в (6.3) е разгледана една от най-проблематичните ситуации, а именно тази, при която другият иск е бил отхвърлен като недоказан от решаващия съд.

В Глава Трета са представени останалите елементи от фактическия състав на общата обогатителна претенция, а именно: **обогатяване на едно лице за сметка на друго; обедняване на това лице, свързано с обогатяването на първото; връзка между обедняването и обогатяването; липса на основание за обогатяването**, които са представени в **четири самостоятелни параграфа**. Встъпителният (§ 1) се занимава с обогатяването като предпоставка на общия иск по чл. 59 ЗЗД, като още в (1.1) се прави опит да бъде предложено единно понятие за обогатяване чрез представяне на различни възможни дефиниции в българската и сравнителната правна литература, като едновременно с това е проведено едно **необходимо разграничение между „даване“, „получаване“ и „обогатяване“ (1.1.1)**. По-късно са разгледани въпросите за **причините, които могат да доведат до обогатяване**, като специално внимание е отделено на питането дали **противоправни действия могат да доведат до настъпване на релевантно за иска по чл. 59 ЗЗД обогатяване**. В (1.3) детайлно са разгледани **възможните форми на обогатяване – увеличаване на актива (1.3.1), спестяване на сигурен разход (1.3.2) и намаляване на пасива (1.3.3)**. Тези части са умело смислово и графично обособени.

Следващата в структурно отношение цялост (§ 2) се занимава с обедняването като елемент от фактическия състав на общия иск за неоснователно обогатяване, като освен предложеното понятие за обедняване (2.1), е изяснена още и неговата правна същност (2.3). Впечатлява **дискусията около това дали изискването за alterius detrimento като предпоставка на actio de in rem verso следва да бъде съхранено**, или не, като допълнителна убедителност изложението е придобило от представянето на различни разрешения в някои национални юрисдикции.

В §3 е предложено авторовото виждане по въпроса за връзката между обедняването и обогатяването, като е изяснено, че неговото функционално значение се свежда до това, че **ищецът, който не е обеднял или поне не е обеднял във връзка с обогатяването на ответника, не би имал правен интерес да предяви actio de in rem verso**.

Като последен елемент от фактическия състав на общия иск за неоснователно обогатяване в самостоятелния (§ 4) в детайли е разгледано изискването за липса на основание за настъпилото имуществено разместване. **Този елемент безспорно дава физиономията на целия институт**. Дадено е предпочитание на схващането на акад. Василев, според което **основанието е валидно правоотношение между лицето, от чието имущество е излязло нещо и лицето, което го е получило**.

Оттук и за хипотезите на непряко обогатяване, с които традиционно се описва приложното поле на иска по чл. 59 ЗЗД, е направено **предложение с важна практическа насоченост за разширяване съдържанието на понятието за основание**. За такова се предлага да се приема **валидно правоотношение било между обеднилия се и трето лице, било между обогатилия се и трето лице**. В подкрепа на тази авторова позиция са посочени **редица аргументи**, включително обстоятелството, че доколкото обичайно действията на обеднилия се, обогатилия се и третото лице ще се окажат последица именно на предшестващо правоотношение, в рамките на което се реализира конкретното поведение, довело и до преминаване на блага от един към друг патримониум. За **допълнително аргументиране** на тези виждания дисертантът изследва едни от най-честите случаи на непряко обогатяване – договори между подизпълнители, обогатяване от чужда договорна връзка, а така и разрешения в този смисъл, които са популярни във френската доктрина ведно с хипотези от българската съдебната практика.

Особено положително следва да бъде оценен обстоятелството, че **възприетата от дисертантът разширена формулировка на понятието за основание по чл. 59 ЗЗД дава възможност да бъде видяна и връзката между субсидиарността и липсата на основание**, доколкото изискването за липса на друг иск следва да се разбира като отсъствие на друга претенция за постигане на същото имуществено уравнение не само по отношение на обогатилия се, но и по отношение на трето лице (лица), когато става дума за случаи

на обогатяване между три и повече лица. В заключителната част на тази глава (4.3) са представени и някои други виждания относно понятието за основание, които свидетелстват за определена тенденция към разширяване на неговия съдържателен потенциал.

Последната в структурно отношение **Глава Четвърта** се занимава с въпросите, които вземането за имуществено уравнение по чл. 59 ЗЗД повдига. Във встъпителния (§ 1) е **направен удачен опит да се изясни възникването и изискуемостта на вземането на обеднилия се срещу обогатилия се**. Последователно са разгледани и проблемите за възможните страни по правоотношението, възникнало от неоснователно обогатяване по чл. 59 ЗЗД, като специално внимание е отделено на случаите на обогатяване между три и повече лица, когато фактически даването е осъществено от третото лице, а не от солвенса. Предложеният прочит дава подходяща възможност за запознаване с едно различно разбиране и на проблема за изчисляване на размера на вземането за имуществено уравнение по чл. 59 ЗЗД в контекста на правилото за по-малката стойност.

Въз основа на някои междинни изводи е направен логичен преход и към **по-общия въпрос за установяване размера на обедняването и обогатяване** - обект на изследване в (2.2). Засегнат е и **проблемът дали при изчисляване на обогатяването не би било справедливо в определени ситуации да се преминава от стриктно обективния критерий към отчитане и на субективната ползност на обогатяването (2.2.1)**.

Не на последно място изложението в тази част **отговоря и на нелеките въпроси, а именно: ако оценката на обедняването и обогатяването следва да бъде извършвана към момента на предявяването на иска за имуществено уравнение, то ще бъде ли държан отговорен ответникът, който вече не е обогатен, респективно имат ли отношение към обема на задължението по чл. 59, ал. 1 ЗЗД причините, довели до намаляване или изгубване на обогатяването, а така и знанието на обогатилия се, че полученото е sine causa**. След критичен анализ на различни възможни разрешения е направен изводът, че абсолютизирането на която и да било измежду теориите на историческото и актуалното обогатяване, има за последица засягане интересите или на обеднилия се, или на обогатилия се. Въз основа на исторически и сравнителен анализ се предлага да приеме, че тълкувайки чл. 59 ЗЗД в светлината на чл.57 ЗЗД **принципът е този на актуалното обогатяване**, но ако намаляването на обогатяването или изчезването на ползата са настъпили след като обогатилият се е бил поканен да върне, т.е. след като е узнал, че държи нещо, което не му се следва, то в такъв случай бихме могли да **претендираме стойността на обогатяването, но към момента на първоначалното разместване на блага sine causa**.

В следващите самостоятелни смислови цялости са представени **въпросите за дължимостта на лихва по чл. 86 ЗЗД, а така и за приложимата давност по отношение на вземането по чл. 59 ЗЗД**. На последно място е изследвано **значението на риска, вината и действията в личен интерес от страна на обеднилия се при определяне размера на actio de in rem verso**.

В заключението се обобщават резултатите от изследването и се посочват научните приноси в работата, без да бъдат преповтаряни основните тези и заключения, до които авторът закономерно достига при продължителната работа над дисертационния труд.

IV. КАТО ОСНОВНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА МОЖЕ ДА СЕ ПОСОЧАТ СЛЕДНИТЕ:

- Систематизирано и изключително задълбочено е проследена историята на формулиране и развитие на идеята за общ фактически състав на неоснователното обогатяване от римскоправните кондикции до съвременността.

- Адекватно е изяснена връзката между субсидиарността и тенденцията към систематизиране на правото на неоснователно обогатяване чрез възприемането на генерална клауза.
- Предложно е цялостно изследване на историята на формулиране и закрепване на субсидиарността на общия иск за неоснователно обогатяване в страните от романското и немското правно семейство.
- Представени са систематично различни теории, чрез които се прави опит да бъдат изяснени причините, които предопределят субсидиарната природа на общата обогатителна претенция както във Франция, така и в Германия.
- В дисертационния труд е формулирано относително автономно понятие за субсидиарност чрез използване на теорията за конкуренция на притезания.
- Изяснено е какъв следва да бъде другият иск, за да влезе в действие правилото на чл. 59, ал. 2 ЗЗД, като включително е обърнато внимание на неизследвани процесуални аспекти от действието на субсидиарността на общия иск.
- За пръв път в нашата доктрина са изследвани различни нива на действие на субсидиарното правило.
- Предложен е алгоритъм за това как следва на процесуално ниво да бъде установено наличието на друг иск по смисъла на чл. 59 ЗЗД, като субсидиарността тук е разграничена от погрешната квалификация.
- Формулирана и защитена е тезата, че правилото на чл. 59, ал. 2 ЗЗД води до материалноправна неоснователност на иска по чл. 59 ЗЗД, а не до неговата процесуална недопустимост.
- Изяснено е действието на субсидиарното правило, когато се окаже, че другият иск е изгубен или се е оказал неефективен, както и релевантността на причините за загубата на този друг иск, а така и неговата неефективност, включително в случаите на отхвърлена поради недоказаност друга претенция.
- Предложено е оригинално авторово виждане относно понятието за основание, което да е годно да обясни и случаите на непряко обогатяване между три и повече лица.
- За първи път в нашата доктрина е подложена на критика тезата, че изпълнението на нравствен дълг не съставлява юридически факт, обосноваващ задържането на полученото благо при общия фактически състав на чл. 59 ЗЗД, а само при преките кондикции (55-58 ЗЗД).
- Изследвано е значението на риска, вината и действията в личен интерес от страна на обеднелия се при определяне размера на *actio de in rem verso*.

В заключение смятам че отдавна правната ни литература в областта на класическата проблематика на облигационното право не е била така обогатявана с труд като представения. Дисертационният труд представлява едно, не често срещано по дълбочината и обхвата си изследване, което не само показва, че докторантът – г-жа Ирина Богданова притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност, творческо мислене и способности за самостоятелни научни изследвания, но и представлява висок старт и сериозна заявка на млад и многообещаващ учен. Независимо от твърде обстойното на места, главно – поради задълбочеността на изследването, изложение, трудът може да се оцени като значимо явление в съвременната ни правна книжнина. Не може да бъде премълчан факта за изключително интелигентната и своєвременна реакция на дисертанта във връзка с обсъждане на проблемите на структурата и съдържанието на труда.

Г-жа Богданова е обичан и високо ценен както от студентите си, така и от членовете на катедрата по Гражданскоправни науки на ЮФ на СУ преподавател. Тя винаги с готовност се е отзовавала за помощ в преподаването по дисциплината на

нейните титуляри и при провеждането на семестриалните изпити по облигационно право и по гражданско право- обща част. Считам убедено че с този дисертационен труд г-жа Ирина Богданова дава категорична заявка за достойно място в правната литература и в академичния, като един от най-ярките представители на най-младото поколение преподаватели във факултета.

Затова считам, че представеният дисертационният труд **„Искът по чл. 59 от Закона за задълженията и договорите“** отговаря на нормативните изисквания и съдържа научни резултати, които представляват принос в науката.

В този смисъл той **щедро надхвърля изискванията за труд, с който да бъде придобита образователната и научна степен "доктор".**

гр. София
22 май 2021 г.

С уважение:.....
проф. Иван Русчев, д.ю.н.